

FREMSTILLINGSTEKST

Besættelsen den 9. april 1940

Som led i besættelsen af Norge blev Danmark om morgenen den 9. april 1940 besat af det nazistiske Tyskland. Aktionen var et overraskelsesangreb, og Danmark kapitulerede efter få timer.

Baggrund

Tysklands angreb på Norge og Danmark 9. april 1940 var foranlediget af et tysk ønske om på den ene side at give den tyske flåde bedre operationsbetingelser i Atlanterhavet og på den anden side at sikre udskibningen af svensk jernmalm til den tyske rustningsindustri fra den norske havneby Narvik. Danmark var i den henseende blot en trædesten i vandet. I de første tyske planer om besættelse af Norge indgik Danmark således slet ikke. Senere, da planerne konkretiseredes, blev dansk territorium inddraget af rent militærtaktiske grunde. "Operation Weserübung", som var kodeordet for angrebet på Norge og Danmark, blev stærkt hemmeligholdt.

Selve den taktiske udførelse var i betydelig grad lagt an på overraskelse og resolut nedkæmpelse af al modstand samt på hurtig og fuld kontrol over dansk territorium, herunder ikke mindst centrale havne og frem for alt Aalborg Lufthavn. Dette af hensyn til forsyningslinjerne til den åbenlyst mere komplicerede besættelse af norsk territorium.

Tyske soldater i Sønderjylland den 9. april 1940. Foto: Th. Christensen, Aabenraa. Fra: [Rigsarkivet](#)

Den militære aktion

Angrebet på Danmark blev iværksat lidt over kl. 4 om morgenen, hvor tyske tropper overskred grænsen i Sønderjylland, mens tropper landsattes flere steder på Sjælland og ved centrale trafikknudepunkter som fx større broer rundt om i landet. Det var danske styrker fra Søgaardlejren umiddelbart nord for Kruså, som mødte de overtallige tyske tropper først og kom i kamp med dem kl. 4.50. Særlig kendt er landsætningen af 800 soldater i København ved Langelinje og den efterfølgende besættelse af det militære hovedkvarter Kastellet, idet der her ikke blev affyret et eneste skud fra dansk side. Kanonen på Middelgrundsfortet virkede ikke, og personellet på Kastellet blev overrumplet. Kl. 6.30 besattes Aalborg Lufthavn med faldskærmstropper, og det var første gang i verdenshistorien, at denne type tropper benyttedes i invasionsøjemed. Tyskland indsatte omkring 40.000 mand, heroverfor stod under 4.000 danske, de fleste af disse i Jylland. Kun i Sønderjylland gjorde danske tropper regulær modstand, som

varede indtil først på formiddagen, hvor de sidste troppeafsnit fik meddelelse om den danske kapitulation. 16 danske soldater faldt og 23 såredes. De tyske tabstal kendes ikke.

Danske soldater med en 20 mm Madsen maskinkanon ved et vejkryds i Aabenraa den 9. april 1940. Fra: [Rigsarkivet](#)

Advarslerne og beredskabet

I ugen op til 9. april blev den danske regering og forsvarskommandoen via efterretningstjenesten og diplomater på legationerne i Berlin og andre hovedstæder bekendt med flere forlydender om fremtidige tyske aggressionsplaner over for Danmark. Advarslerne var dog indbyrdes modstridende og derfor vanskelige at forholde sig til. Under alle omstændigheder var den sikre overbevisning også, at et eventuelt angreb først ville følge et tysk ultimatum om fx militære støttepunkter i landet. Dette ville have givet tid til at vurdere situationen – om end udfaldet næppe ville have været til diskussion. Man ville i erkendelse af det militære styrkeforhold have imødekommet et tysk krav om støttepunkter.

Da man 8. april blev bekendt med tysk troppeopbygning syd for grænsen i Jylland, ønskede hærens generaler at indkalde sikringsstyrkerne og at forberede et forsvar af den jyske grænse. Samtidig registreredes forøget tysk flådeaktivitet i Storebælt. Regeringen afviste at følge anmodningen om mobilisering, idet man ville undgå at foretage skridt, der kunne provokere et tysk angreb. Ikke mindst fordi flådeaktiviteten formodedes udelukkende at være rettet mod Norge, og man ville derfor nødig give Tyskland anledning til at tage Danmark med i købet.

Netop fravalget af mobilisering antyder, at man næppe ville have reageret med mobilisering, hvis advarslerne tidligere på ugen havde været entydige. Regeringens og i særdeleshed udenrigsminister P. Munchs (1870-1948) vurdering var i forlængelse af den udenrigspolitik, man havde ført gennem 1930'erne, at man under alle omstændigheder måtte søge at undgå at komme i krig med Tyskland.

Den diplomatiske aktion

Sideløbende med den militære aktion kontaktede den tyske gesandt i København, Cecil v. Renthe-Fink (1885-1964), udenrigsminister P. Munch på dennes bopæl kl. 4.30. Gesandten overrakte på vegne af den tyske regering Munch to dokumenter. Ét med 13 overvejende militære krav til den danske regering

og forsvaret, som skulle effektuere en snarlig kapitulation og sikre de tyske troppers sikkerhed i landet. Det andet dokument var et memorandum af mere politisk art, hvori det hed, at den militære aktion var en reaktion på udsigten til et britisk angreb på Danmark. Beslutningen om at besætte landet var alene truffet for at varetage beskyttelsen af Danmark, så længe krigen varede. Den tyske aktion var ikke sket i fjendtligt øjemed. Videre hed det, at "Rigsregeringen erklærer over for den kongelige danske regering, at Tyskland ikke har til hensigt ved sine foranstaltninger, hverken nu eller for fremtiden at antaste kongeriget Danmarks territoriale integritet eller politiske uafhængighed."

P. Munch protesterede skarpt over for den tyske gesandt, men Renthe-Fink gjorde det klart, at det tyske krav om øjeblikkelig kapitulation var ultimativt. For at give gesandten ord ekstra vægt cirklede tyske bombefly rundt over København, og udenrigsministeren blev orienteret om, at flyene havde ordre til at indlede bombardement, hvis ikke den danske regering føjede kravene i de to tyske dokumenter.

P. Munch bekendtgjorde over for gesandten, at han ikke havde hjemmel til alene at træffe en beslutning af den art og bad derfor om ekstra tid til at mødes med regeringen, kongen og forsvarets værnschefer. Renthe-Fink tilstod udenrigsministeren denne ekstra tid, men betonedes samtidig, at sagen hastede.

Kl. 5.30 mødtes Munch med den socialdemokratiske statsminister Thorvald Stauning (1873-1942), forsvarsminister Alsing Andersen (1893-1962), hærchefen, flådechefen, Christian 10. og kronprins Frederik på Amalienborg. Mødet blev holdt i en ekstremt trykket stemning og med et voldsomt pres på deltagerne. Efter ca. en halv times debat besluttedes det efter Munchs ønske at gå ind på de tyske krav og kapitulere. På grund af ødelæggelser på kommunikationsapparatet nåede ordren først de kæmpende soldater i Sønderjylland ved 8-tiden.

Regeringens svar

I løbet af eftermiddagen 9. april udarbejdede P. Munch og hans embedsmænd i udenrigsministeriet et svar til den tyske regering. I svaret forsøgte man at fastholde Tyskland på de indrømmelser, der lå i det af Renthe-Fink overbragte memorandum, uden samtidig at give danske indrømmelser eller at indgå nogen form for aftale, der kunne antyde en dansk accept af den stedfundne krænkelse af dansk neutralitet.

To elementer spillede en helt afgørende rolle. Det tyske memorandum havde lovet politisk uafhængighed – altså at den danske regering og hele det forfatningsmæssige system af konge, rigsdag og domstole kunne fortsætte. Desuden blev man lovet en bevarelse af den "territoriale integritet", hvilket var en foreløbig forsikring om, at Tyskland ikke som andre steder krævede en grænserevision for at bringe tyske mindretal "hjem i Riget". Med andre ord kunne Sønderjylland forblive dansk. Memorandummet er ironisk nok den første tyske anerkendelse af grænsedragningen fra 1920.

I det danske svar til Renthe-Fink og den tyske regering kom det til at hedde:

"Den kongelige danske regering har gjort sig bekendt med indholdet af de dokumenter, som af Dem blev overrakt mig i morges. Den har taget til efterretning, at tyske tropper ikke har betrådt dansk jord i fjendtligt øjemed, samt at den tyske rigsregering ikke har til hensigt ved sine foranstaltninger at antaste kongeriget Danmarks territoriale integritet og politiske uafhængighed hverken nu eller for fremtiden. [...] Efter modtagelsen af denne meddelelse har den danske regering under den givne situation besluttet sig til at ordne forholdene her i landet under hensyntagen til den stedfundne besættelse. Den nedlægger dog alvorlig protest mod denne krænkelse af Danmarks neutralitet."

Samtidig udsendte kongen og regeringen et opråb til befolkningen, hvori man forbød enhver modstand mod besættelsestropperne, krævede "ro og orden" og indskærpede pligten til at adlyde "alle, der har en myndighed at udøve".

Politiske konsekvenser

I løbet af 9. april inviterede statsminister Stauning tre medlemmer af henholdsvis Det Konservative Folkeparti og Venstre til at blive medlemmer af regeringen. Efter nogen tøven og modvilje ved at få ansvar for en så vanskelig situation indvilgede tre medlemmer fra hvert parti i at gå med i denne samlingsregering. Blandt andet blev den konservative John Christmas Møller (1894-1948) minister.

Med den relativt fredelige besættelse af landet var der i forhold til resten af det besatte Europa skabt en helt unik situation. Hvor der i andre besatte lande blev oprettet en tysk forvaltning, var det i Danmark stadig danske myndigheder, der havde det formelle ansvar, ligesom det politiske system fra Folketing til sogneråd fortsatte med at fungere stort set uantastet. Næsten som om intet var hændt, foregik således den officielle kontakt mellem Danmark og Tyskland hele krigen igennem via de to landes udenrigsministerier, som det sig hør og bør for to frie og uafhængige stater.

Befolkningens reaktion

Mange danskere havde observeret tyske fly overflyve landet på vej til Norge. Andre havde set dem nedkaste det såkaldte "Oprop", hvori der krævedes kapitulation og hvor visse af synspunkterne fra Renthe-Finks memorandum også optrådte. Atter andre havde intet bemærket og vågnede op i et besat land, uden at have hørt et eneste skud. Fraset visse danske nazister og det tyske mindretal i Sønderjylland, der modtog invasionsstyrkerne med begejstring, var stemningen generelt forknytt, præget af chok og vantro: Hvordan kunne man besætte et helt land på kun et par timer, og hovedstaden stort set uden at et skud blev løsnet? En vis positiv nysgerrighed over for de invaderende styrker kunne også spores visse steder. Den næsten kampløse besættelse og manglen på viden om de politiske beslutninger, der gik forud for kapitulationen, vakte hos nogle en stærk vrede mod forsvaret og/eller regeringen.

Det overordnede billede var dog, at man adlød regeringen og kongens krav om "ro og orden" og i øvrigt passede hverdagen, som man plejede.

Foto af en dansk maskingeværsgruppe fra Søgårdsløjren. Fotografiet er taget om morgenen den 9. april umiddelbart før kamphandlingerne. Nogle timer senere var to af patruljens syv mænd faldet for tyske kugler. Fra: [Rigsarkivet](#)

2

FREMSTILLINGSTEKST

Operation Weserübung, april 1940

Operation Weserübung var det tyske kodeord for den militære besættelse af Danmark og Norge den 9. april 1940. Den militære operation var nytænkende og særdeles dristig med overraskelsesmomentet og tempo som forudsætninger for succes. Operationen førte ikke blot til besættelsen af dansk og norsk territorium, den markerede også et skifte i krigens dynamik.

Optakt

2. verdenskrig begyndte med det tyske angreb på og efterfølgende besættelse af den vestlige del af Polen den 1. september 1939. Angrebet førte til en fransk-britisk krigserklæring mod Tyskland umiddelbart efter. Den 17. september angreb og besatte Sovjetunionen den østlige del af Polen. Trods krigstilstanden mellem Frankrig og Storbritannien på den ene side og Tyskland på den anden var der ikke kampe ud over sporadiske træfninger mellem luft- og flådestyrker, og de havde nærmest karakter af uheld i form af utilsigtet kontakt mellem staternes militær. Parterne så hinanden an og var afventende.

Henover vinteren 1939-40 var Adolf Hitler personligt stærkt optaget af at planlægge en offensiv mod arvefjenden Frankrig. Samtidig var der ledende officerer i de øverste tyske militærstabe, der arbejdede med planer om at angribe Norden, særlig Norge. Disse officerer, især fra flåden, lagde strategiske analyser udarbejdet i 1926 til grund for deres interesse for Norden. I disse analyser anså man det for nødvendigt for en offensiv tysk krigsførelse at sikre sig støttepunkter omkring Østersøen og langs Norges vestkyst. Ellers ville Det Tyske Rige blive afskåret både strategisk og økonomisk af den britiske flådes dominans. Man skulle "belejre Storbritannien" og afskære det fra forsyninger fra imperiet og USA. Hertil kom et ønske om at sikre sig den betydelige transport af svensk jernmalm fra Kiruna til den tyske krigsindustri, som blev udskibet fra den nordnorske havneby Narvik. Malmtransporterne var potentielt truet af den britiske flåde, hvis denne besluttede sig for at stoppe dem.

Da Sovjetunionen angreb Finland den 30. november 1939 rykkede krigens tyngdepunkt yderligere mod nord. Frankrig og Storbritannien forsøgte at opnå norsk og svensk tilladelse til at sende et ekspeditionskorps til hjælp for finnerne gennem deres lande, men dette blev afvist af de norske og svenske regeringer. Den fransk-britiske hensigt var dog også i den forbindelse, i al hemmelighed, at bemægtige sig kontrol over de svenske malmværker. Selvom planerne ikke blev til virkelighed, fik Tyskland viden om intentionerne, hvad der yderligere skærpede den strategiske interesse for Norden.

Beslutningen træffes

Hitler blev nu mere lydhør over for flådeofficerernes interesse for Norden og dæmpede samtidig sin interesse for offensiven mod Frankrig. Da det tyske transportskib "Altmark" med 300 engelske krigsfanger ombord blev bordet af en britisk destroyer i norsk territorialfarvand den 16. februar 1940 – uden nogen indblanding fra det neutrale Norges side – blev det opfattelsen i Berlin, at Norge ikke kunne og måske heller ikke ville forsvare sin neutralitet over for britiske invasionsforsøg. Det førte den 21. februar 1940 til Hitlers ordre til den tyske overkommando om at forberede et felttog mod Norge. General Nikolaus von Falkenhorst blev sat i spidsen for arbejdet med Operation Weserübung.

Oprindelig var Danmark ikke en del af planerne. Men ønsket fra det tyske luftvåben, Luftwaffe, om at kunne bruge Aalborg Lufthavn som mellemlandingssted og i øvrigt en strategisk helhedsvurdering af det fordelagtige i også at have Danmark besat, gjorde også Danmark til en del af invasionsplanerne.

I Berlin havde man formodninger om, at Storbritannien ville iværksætte et fremstød langs Norges vestkyst, eventuelt med mineudlægninger vendt mod de tyske malmtransporter. Dette ville man gerne

komme i forkøbet, eller hvis påbegyndt bruge som et påskud for Operation Weserübung. Den 2. april gav Hitler ordre til at iværksætte invasionen den 9. april.

En del af Operation Weserübung Süd var at skaffe sig kontrol med København. Her ses tyske soldater gå i land ved Langelinie i København, mens københavnere ser på, 9. april 1940. Foto: [Frihedsmuseets fotoarkiv](#)

Weserübung Nord

Operationen havde to dele: Weserübung Nord gjaldt Norge og Weserübung Süd Danmark. Den var sat til at begynde kl. 4.15 om morgenen. I Norge løb den ind i store vanskeligheder af såvel militær som politisk karakter. Den tyske flåde mødte stærk norsk modstand i Oslofjorden og senere fra norske landstyrker i Syd Norge. Den britiske flåde kastede sig også ind i kampen i Nordvest Norge.

Rent politisk blev en smidig politisk besættelsesform forpurret af den norske nazistiske leder af partiet Nasjonal Samling, Vidkun Quisling, der begik statskup straks den 9. april. I begyndelsen af juni 1940 var alle kamphandlinger på norsk jord dog til ende og det tyske militær havde fuld kontrol.

Weserübung Süd

Operationen gik anderledes smidigt i Danmark. Under ledelse af den tyske general for luftvåbenet, Leonard Kaupisch, opmarcherede det tyske militær i dagene forud to divisioner i Nordtyskland samt en række specialenheder, som motorcykelbataljoner og et kompagni faldskærmsjægere til angrebet på Aalborg Lufthavn. Desuden medvirkede flåden med en række skibe samt luftvåbenet med blandt andet 240 jagerfly og en række bombefly. Luftvåbenet fungerede både i en transportfunktion og som offensiv kraft til bemægtigelse af strategiske positioner i Danmark. Man fokuserede blandt andet på København som centrum for både den politiske magt og en betydelig del af det danske militær, herunder generalkommandoen på Kastellet. Endvidere var Aalborg Lufthavn som nævnt vigtig, sammen med broer mellem landsdelene, de større havnebyer og militære garnisoner og forter rundt om i landet. Man opererede med to scenarier. En fredelig dansk overgivelse under indtryk af tysk overmagt eller en total nedkæmpning af den modstand, Danmark måtte kunne stille med.

Den danske regerings situationsvurdering

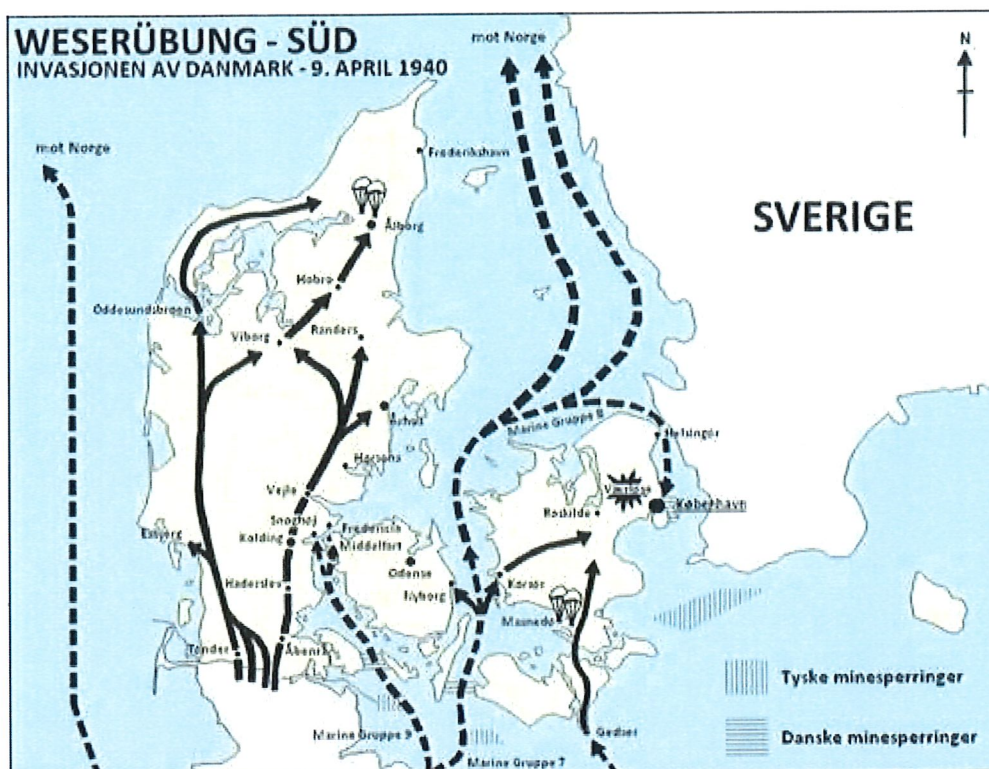
Den danske regering var opmærksom på opmarchen syd for grænsen. Forsvaret blev sat i beredskab, men man ønskede ikke at flytte rundt på tropperne eller rykke dem tæt på den dansk-tyske grænse, da man ikke ville udfordre tyskerne eller give dem et påskud til aggression. Her tænkte man blandt andet på den falske tyske påstand om, at det var det polske militær, der havde indledt kamphandlinger den 1. september 1939 og at det tyske angreb kun var et svar herpå.

Det var regeringens opfattelse, at Tyskland i tilfælde af et angreb først ville stille et ultimatum, formodentlig med krav om støttepunkter i form af havne og lufthavne. Det ville regeringen så formentlig have imødekommet, da dansk sikkerhedspolitik byggede på en præmis om ikke at komme i krig, slet ikke med Tyskland. Forestillingen om et helt uvarslet angreb lå regeringen fjernt, også fordi man mente, at den tyske regering var klar over, at et krav om støttepunkter bakket op af en militær trussel ville blive imødekommet. Den danske regering forstod imidlertid ikke, at angrebet var begrundet i ønsket om at komme til Norge og at overraskelsesmomentet var helt centralt af hensyn til at undgå allierede modtræk. Derfor var der ikke tid til at fremsætte ultimatum og afvente forløbet af den deraf følgende diplomatiske proces.

Angrebet på Danmark

Kl. 4.15 gik de første tyske tropper over grænsen i Jylland, samtidig med at troppetransportskibet "Hansestadt Danzig" anløb Langelinie i København. Imens indledtes den såkaldte "diplomatiske aktion", hvor den tyske gesandt (ambassadør) Cecil von Renthe-Fink overrakte den danske udenrigsminister P. Munch den tyske regerings skriftlige begrundelse for angrebet samt en række krav til den danske regering og forsvaret i form af et ultimatum. Hvis Danmark ikke nedlagde våbnene med det samme, ville de danske styrker blive hensynsløst nedkæmpet og Luftwaffe ville kaste bomber over København. Det sidste var sandsynliggjort af de bombemaskiner, der i samme øjeblik kredsede over hovedstaden. Hvis Danmark derimod nedlagde våbnene, ville Tyskland ikke "antaste kongerigets territoriale integritet eller politiske uafhængighed". Hermed mentes, at man ikke ville annektere dele af landet, fx Sønderjylland som rummede et tysk mindretal, der ønskede sig forenet med Stortyskland, samt at man ville tillade det danske politiske system, det parlamentariske demokrati, at fortsætte. P. Munch bad om tid til at orientere den øvrige regering og kongen, inden han afgav svar på ultimatummet. Det tillod gesandten ham.

Mens P. Munch kl. ca. 5.30 mødtes med regeringsledelsen og kongen på Amalienborg for at drøfte situationen, var Masnedøfortet på Sydvestsjælland og Aalborg Lufthavn blevet angrebet af tyske faldskærmssoldater. Det var verdenshistoriens første angreb med den type soldater. Samtidig foregik der kampe i Sønderjylland mellem tyske og danske tropper, mens der landsattes yderligere styrker ad søvejen rundt omkring i landet. Overalt i landet nedkastedes flyvebladet "Oprop", som begrundede - og legitimerede - det tyske angreb med ønsket om at forsvare Danmarks og Norges neutralitet over for et offensivt britisk træk mod landene. Da regeringen holdt samråd med kongen, var der kampe på Amalienborg Slotsplads mellem Livgarden og fremrykkende tyske tropper fra Langelinie. Mødedeltagerne på Amalienborg besluttede efter godt en halv times drøftelse at indstille kampene. På grund af svigtende radiokontakt nåede beskeden dog først frem visse steder omkring kl. 8.

Oversigt over den tyske invasionsplan for Danmark "Weserübung - Süd". Fra: [Wikimedia Commons](#)

Tab, indsats og vurderinger

Kampene kostede 16 danske soldater livet. De tyske tabstal er ikke kendte, men de har formentlig været noget højere end de danske. Det tyske forsvar stillede med godt 35.000 mand fordelt på de forskellige værn. Koordinationen fungerede tilnærmelsesvist perfekt i Weserübung Süd. Det danske forsvar havde omkring 20.000 mand under våben, men på flere strategisk vigtige positioner var mandskabet meget undertalligt. Den danske føring og koordination af styrkerne var mangelfuld, sine steder stærkt kritisabel.

Selvom Weserübung Süd forløb næsten problemfrit set fra et tysk perspektiv, var operationen samlet set en kolossal satsning. For hær og Luftwaffe var der ingen større risiko, men flåden risikerede meget, især i angrebet på Norge, fordi den britiske flåde var den tyske overlegen rent størrelsesmæssigt. Alt afhang af, at overraskelsesmomentet ikke blev spillet af hænde. Angrebet forblev i det store hele en hemmelighed indtil selve dagen, men den tyske flåde led alligevel store tab pga. sammenstød med britiske flådeenheder og nordmændenes sænkning af det tyske flagskib *Blücher* i Oslofjorden. Den tyske flåde mistede omkring halvdelen af sin slagkraft i forbindelse med Operation Weserübung. Dette tab satte blandt andet angrebet på England i venteposition. Det blev en lære af operationen mod Norge og Danmark, at søstridskræfter ved landsætninger bør besidde luftherredømmet.

3

KILDE

Tysk memorandum til den danske og den norske regering, 9. april 1940

Kildeintroduktion:

Da Tyskland besatte Danmark om morgenen den 9. april, 1940, overrakte den tyske gesandt i Danmark, Cecil von Renthe-Fink, samtidig dette memorandum til den danske udenrigsminister Peter Munch (R). Heri fremlagde den tyske rigsregering bevæggrunden for besættelsen af Danmark og Norge som en retfærdig forsvarsmæssig handling, der skulle sikre både Tyskland, Danmark og Norge imod invasioner og overgreb, planlagt af England og Frankrig i ledtog. Man opfordrede derfor fra tysk side til forståelse for besættelsen og manede til en fredelig modtagelse af tyske tropper. Rigsregeringen forklarede ligeledes, at besættelsen ikke havde fjendtlige hensigter, og at Tyskland ikke ønskede at krænke den danske politiske uafhængighed eller territoriale integritet.

Den danske regering valgte at forholde sig i ro og sendte et svar retur til den tyske regering, hvori man lidt modvilligt accepterede besættelsen og samtidigt forsøgte at holde tyskerne fast på løftet om at invasionen ikke var fjendtlig og at tyskerne ikke ville antaste den danske selvstændighed. Dette tyske memorandum samt det danske svar kom til at forme karakteren af den danske besættelse. På grund af fredsbesættelsen af landet, fik Danmark ikke status hos tyskerne som et land, med hvem man var i krig. Derfor fik Danmark også lov til at beholde sin suverænitet og dermed regeringsmagten, som tyskerne ellers havde overtaget i andre besatte europæiske lande.

Den tyske Regering har tilstillet den norske og den danske Regering følgende Memorandum:

Mod det tyske Folks og dets Regerings oprigtige Ønske om at leve i Fred og Venskab med det engelske og det franske Folk, og til Trods for, at der ikke fandtes nogen som helst fornuftig Grund til en gensidig Strid, har Magthaverne i London og Paris erklæret det tyske Folk Krig. Ved at slippe denne Angrebskrig løs, en Angrebskrig, der er rettet mod det tyske Riges Bestaaen og det tyske Folks Eksistens, og som de har forberedt i lang Tid, har England og Frankrig ogsaa aabnet Søkrigen mod den neutrale Verden. Idet de til at begynde med med fuldstændig Foragt for Folkerettens mest primitive Regler har forsøgt at rette Sulteblokaden mod tyske Kvinder, Børn og Oldinge, underkaster de samtidig de neutrale Stater deres hensynsløse Blokade-Forholdsregler.

Den direkte Følge af disse af England og Frankrig indførte folkeretsstridige Kampmetoder, som Tyskland maatte møde med sine Forsvars-Forholdsregler, var den alvorligste Fortræd for den neutrale Skibsfart og den neutrale Handel. Derudover har denne engelske Optræden tilføjet Neutralitets-Begrebet som saadant et tilintetgørende Slag. Tyskland paa sin Side har alligevel bestræbt sig for at opretholde de Neutrales Rettigheder ved at søge at begrænse Søkrigen til de mellem Tyskland og dets Modstander liggende Havomraader. Heroverfor er England i den Hensigt at vende Faren bort fra sine Øer og samtidig at hindre Tysklands Handel med den neutrale Verden mere og mere gaaet over til at føre Søkrigen ind i de Neutrales Farvande.

Som et Led i denne ægte britiske Søkrigsførelse har England i stadig stigende Grad og under flagrant Brud paa Folkeretten foretaget krigeriske Handlinger til Søs og i Luften, ogsaa i Danmarks og Norges Territorialfarvande og Højheds-Områder. Tyskland har forudset denne Udvikling fra Krigens Begyndelse. Det har ved sin indre og ydre Erhvervspolitik forstaaet at hindre det britiske Forsøg paa en Sulteblokade mod det tyske Folk og Standsningen af den tyske Handel med de neutrale Stater.

Dette bevirkede i de sidste Maaneder, at det fuldstændige Sammenbrud af den britiske Blokadepolitik traadte stadigt tydeligere frem. Denne Udvikling samt Haabløsheden ved et direkte Angreb paa de tyske Vestbefæstninger og den i England og Frankrig stadig tiltagende Bekymring for de resultatrige tyske

Modangreb til Søs og i Luften, har i den sidste Tid i forøget Omfang ført til, at de to Lande med alle Midler forsøger at foretage en Omlægning af Krigsskuepladsen til det neutrale Fastland i og udenfor Europa.

At England og Frankrig herved i første Række tager Sigte paa de smaa europæiske Staters Territorier, svarer til britisk Tradition, og er en Selvfølge. Ganske aabenlyst har de engelske og franske Statsmænd i de sidste Maaneder proklameret Krigens Udvidelse til disse Omraader som den strategiske Grundtanke i deres Krigsførelse. Den første Lejlighed hertil frembød den russisk-finske Konflikt. Den engelske og den franske Regering har fuldt offentligt udtalt, at de havde til Hensigt med militære Styrker at gribe ind i Konflikten mellem Sovjetunionen og Finland, og at de agtede i denne Hensigt at benytte de nordiske Staters Omraade som Operationsbasis. Kun den hurtige Fredsslutning, som skete i Norden tværtimod deres Ønsker og Forventninger, har hindret dem i allerede dengang at udføre denne Beslutning.

Naar de engelske og franske Statsmænd bagefter har erklæret, at de havde ønsket at gøre Aktionens Gennemførelse afhængig af de interesserede nordiske Staters Billigelse, er dette en grov Usandhed. Rigsregeringen er i Besiddelse af det dokumentariske Bevis for, at England og Frankrig i Fællesskab har besluttet i givet Tilfælde at gennemføre Aktionen gennem de nordiske Staters Omraade ogsaa mod disse Staters Vilje.

Men det afgørende er følgende: Af den franske og den engelske Regerings Holdning før og efter den sovjetrussisk-finske Fredsslutning og af det Materiale, som Rigsregeringen har foreliggende, fremgaar klart, at Beslutningen om at bringe Finland Hjælp mod Russerne derudover endnu skulde tjene yderligere Planer. Det Maal, som England og Frankrig herved forfulgte i Skandinavien, var og er følgende:

- 1) Ved Besættelse af Narvik at afskære Tyskland fra de nordlige Malmtilførsler og
- 2) ved denne Landsættelse af engelsk-franske Stridskræfter i de skandinaviske Lande at oprette en ny Front for at kunne angribe Tyskland i Flanken fra Norden.

Herunder skulde Nordens Lande tjene som Krigsskueplads for de engelsk-franske Tropper, medens der ifølge gammel engelsk Tradition var tiltænkt de nordiske Lande Overtagelsen af Rollen som Hjælpe- og Lejetropper.

Da denne Plan først var blevet krydset ved den russisk-finske Fredsslutning, fik Rigsregeringen stadigt klarere Kendskab til, at England og Frankrig foretog bestemte Forsøg paa straks at virkeliggøre deres Hensigter i anden Form.

I den stadige Trang til at forberede en Intervention imod Nord har da ogsaa den engelske og franske Regering i de sidste Uger ganske aabenlyst proklameret den Thesis, at der ikke maatte findes nogen Neutralitet i denne Krig, og at det var de smaa Landes Pligt at deltage aktivt i Kampen mod Tyskland. Denne Thesis blev forberedt ved Vestmagternes Propaganda og understøttet ved stadigt forstærkede politiske Forsøg paa Tryk mod de neutrale Stater.

De konkrete Efterretninger om Vestmagternes forestaaende Landgangsforsøg i Skandinavien hobede sig i den sidste Tid stadigt mere og mere op, men hvis der overhovedet endnu kunde bestaa den mindste Tvivl om Vestmagternes endelige Beslutning om Intervention i Norden, er den blevet endeligt fjernet i de sidste Dage: Rigsregeringen er kommet i Besiddelse af uigendrivelige Beviser for, at England og Frankrig agtede allerede i de allernærmeste Dage overraskende at besætte bestemte Omraader af de nordiske Stater.

De nordiske Stater paa deres Side har ikke blot ikke ydet den mindste Modstand mod Englands og Frankrigs hidtidige Overgreb, men stedse fundet sig i de alvorligste Indgreb i deres Højhedsrettigheder

uden tilsvarende Modforholdsregler. Rigsregeringen maa derfor antage, at den kgl. norske Regering ogsaa vil indtage samme Holdning overfor Englands og Frankrigs nu planlagte og for deres Virkeliggørelse staaende Planer, men selvom den kgl. norske Regering skulde ville træffe Forholdsregler, er Rigsregeringen klar over, at de norske militære Kræfter ikke vil være tilstrækkelige til med Held at kunne træde op mod de engelsk-franske Aktioner.

I denne afgørende Fase af den det tyske Folk af England og Frankrig paatvungne Eksistenskamp kan Regeringen imidlertid ikke under nogen Omstændigheder taale, at Skandinavien af Vestmagterne bliver gjort til Krigsskueplads mod Tyskland, og at det norske Folk, enten direkte eller indirekte, bliver misbrugt til Krig mod Tyskland. Tyskland har ikke til Hensigt uvirksomt at afvente en saadan Virkeliggørelse af sine Fjenders Planer eller finde sig deri.

Rigsregeringen har derfor med i Dag indledet bestemte, militære Operationer, der vil føre til Besættelse af strategisk vigtige Punkter paa norsk Statsomraade.

Rigsregeringen overtager dermed under denne Krig Beskyttelsen af Kongeriget Norge. Den er fast besluttet paa fra nu af med sine Magtmidler at forsvare og definitivt sikre Freden i Norden mod ethvert engelsk-fransk Angreb. Rigsregeringen har ikke ønsket denne Udvikling. Ansvarer herfor falder alene paa England og Frankrig. Begge Stater forkynner ganske vist hyklerisk Beskyttelse af de smaa Lande. Men i Virkeligheden begaar de Vold mod dem i Haab om derved at kunne virkeliggøre deres mod Tyskland rettede, dagligt mere og mere aabenlyst forkyndte Ødelæggelses-vilje.

De tyske Tropper betræder derfor ikke norsk Jord med fjendtligt Sindelag. Den tyske Overkommando har ikke til Hensigt at benytte de af de tyske Tropper besatte Punkter som Operationsbasis til Kamp mod England, saa længe det ikke bliver tvunget dertil ved Englands og Frankrigs Forholdsregler.

De tyske, militære Operationer tilsigter udelukkende at sikre Norden mod den planlagte Besættelse af norske Støttepunkter ved engelsk-franske Stridskræfter. Rigsregeringen er overbevist om, at den ved denne Aktion samtidig tjener Norges Interesser. [For] denne Sikring gennem den tyske Værnemagt giver de skandinaviske Nationer den eneste Garanti for, at deres Lande ikke under denne Krig vil blive gjort til Slagmark og til Skueplads for maaske overordentlig frygtelige Kamphandlinger.

Rigsregeringen venter derfor, at den kongelige norske Regering og det norske Folk vil vise Forstaaelse for den tyske Aktion og ikke møde den med nogen Art af Modstand. Enhver Modstand maatte brydes, og vilde af de indsatte tyske Stridskræfter blive brudt med alle Midler og kun føre til Blodsudgydelse, fuldstændig uden Nytte.

Den kongelige norske Regering anmodes derfor om med største Skynding at træffe alle Forholdsregler for at sikre, at de tyske Troppers Aktion kan ske uden Gnidninger og Vanskeligheder. I Overensstemmelse med den Aand, der altid har raadet i det gode tysk-norske Forhold, erklærer Rigsregeringen over for den kongelige norske Regering, at Tyskland ikke har til Hensigt nu eller i Fremtiden at berøre Kongeriget Norges territoriale Integritet og politiske Uafhængighed.

Et tilsvarende Memorandum er tilstillet den kongelige danske Regering.

4

KILDE

Den danske regerings svar på det tyske memorandum 9. april 1940

Kildeintroduktion:

Om morgenen den 9. april 1940, samtidig med at den tyske besættelse af Danmark skred frem, modtog den danske regering et memorandum fra den tyske rigsregering via den tyske gesandt Cecil von Renthe-Fink. Heri fremlagde rigsregeringen sine bevæggrunde for invasionen af Danmark og opfordrede til samarbejde og besindelse. Samtidigt erklærede rigsregeringen, at besættelsen på ingen måde var fjendtlig, og at den ikke havde til formål at krænke den danske politiske uafhængighed eller territoriale integritet, heller ikke i fremtiden.

I dette korte svar, underskrevet af den danske udenrigsminister P. Munch (R), tog den danske regering modvilligt besættelsen til efterretning og forsøgte samtidigt at holde den tyske rigsregering fast på løfterne om en fredeligt sindet invasion og om bevarelse af den danske politiske uafhængighed og territoriale integritet. Munch lagde med denne svarnote grundstenen til den specielle konstruktion, samarbejdspolitikken, som kom til at præge den tyske besættelse af Danmark. Formelt anså Tyskland ikke Danmark som et land man var i krig med, og derfor fik Danmark lov at bibeholde sin suverænitet og dermed også regeringsmagten. Denne havde tyskerne således overtaget ved besættelsen af andre europæiske lande.

Udenrigsministeriet

København, den 9. April 1940.

Herr Gesandt.

Den kgl. danske Regering har gjort sig bekendt med Indholdet af de Dokumenter, De overrakte mig i Morges.

Den har bemærket sig, at tyske Troppers Betrædelse af dansk Jord ikke er sket i fjendtligt Sindelag, samt at den tyske Rigsregering ikke gennem sine Forholdsregler har den Hensigt, nu eller i Fremtiden, at antaste Kongeriget Danmarks territoriale Integritet eller politiske Uafhængighed.

Efter Modtagelsen af denne Meddelelse har den danske Regering i den givne Situation besluttet sig til at regulere Forholdene her i Landet under Hensyntagen til den skete Besættelse. Den fremsætter dog sin alvorligste Protest mod denne Krænkelse af Danmarks Neutralitet.

Modtag, Herr Gesandt, Forsikringen om min udmærkede Højagtelse.

Til Hr. von Renthe-Fink

Tysk Gesandt,

København.

P. Munch.

Til det danske Folk!

Tyske Tropper har i Nat overskredet den danske Grænse og har gjort Landgang forskellige Steder.

Den danske Regering har under Protest besluttet at ordne Landets Forhold under Hensyn til den Besættelse, som har fundet Sted, og i Henhold dertil kundgøres følgende:

De tyske Tropper, der nu befinder sig her i Landet, træder i Forbindelse med den danske Værnemagt, og det er Befolkningens Pligt at afholde sig fra enhver Modstand overfor disse Tropper.

Den danske Regering vil forsøge at sikre det danske Folk og vort Land imod de af Krigsforhold følgende Ulykker og opfordrer derfor Befolkningen til rolig og behersket Holdning overfor de Forhold, som nu er opstaaet. Ro og Orden maa præge Landet, og loyal Optræden maa udvises overfor alle, som har en Myndighed at udøve.

København, 9. April 1940.

Christian R.

/ Th. Stauning.

Under disse for vort Fædreland saa alvorlige Forhold opfordrer jeg alle i By og paa Land til at vise en fuldtud korrekt og værdig Optræden, da enhver uoverlagt Handling eller Ytring kan have de alvorligste Følger.

Gud bevare Dem alle. Gud bevare Danmark.

Christian R.

Amalienborg, den 9. April 1940.

Plakat med Christian 10. og Th. Staunings erklæring til befolkningen efter besættelsen den 9. april 1940. Kongen og statsministeren opfordrede her befolkningen til "rolig og behersket Holdning" over for de nye forhold. Fra: [Nationalmuseet](#)

KILDE

Erik Scavenius' erklæring ved tiltrædelsen som udenrigsminister, 8. juli 1940

Kildeintroduktion:

Den 9. april 1940 stod det klart, at den danske neutralitetspolitik ikke kunne forhindre Tyskland i at besætte Danmark, hvilket resulterede i en kritik af den radikale udenrigsminister P. Munch. Den 8. juli dannede Stauning (S) en ny samlingsregering bestående af de fire partier i Rigsdagen: Socialdemokratiet, Radikale Venstre, De Konservative og Venstre. Ny udenrigsminister blev Erik Scavenius (1877-1962), der også havde bestridt posten under 1. verdenskrig. Fra denne periode nød han stor respekt for sin diplomatiske evne til at føre Danmark uskadt gennem krigen, og han var derudover også respekteret i Tyskland.

I sommeren 1940 var de fleste europæiske lande præget af overbevisning om en tysk sejr. I Danmark kom det bl.a. til udtryk i den nytiltrådte samlingsregerings godkendelse af denne erklæring af Scavenius, hvor især passusen om "de store tyske sejre, der har slået verden med forbavselse og beundring" har vakt opmærksomhed. Erklæringen blev et udtryk for en ny kurs i den danske politik overfor Tyskland: regeringen bevægede sig fra en passiv til en mere positiv og aktiv samarbejdspolitik. Målet var at opnå goodwill i Berlin, så Danmark kunne undgå en decideret tysk magtovertagelse. Scavenius' samarbejdsvenlige kurs over for besættelsesmagten blev både dengang og senere kritiseret.

Portræt af Erik Scavenius (1877-1962). Foto: [Det Kgl. Bibliotek](#)

Ved min Overtagelse af Udenrigsministeriet vil det findes naturligt, at jeg fremsætter nogle Bemærkninger om Danmarks Udenrigspolitik. Jeg vil herved drage en Parallel mellem Forholdene under Verdenskrigen og nu. Det har været den lille Stats Opgave at føre en Politik, der holdt Landet udenfor de store Magters Kamp. Opgaven maatte nærmere forstaas saaledes, at Danmark under ingen Omstændigheder maatte komme i Strid med vor store Nabo mod Syd. Denne Politik har fundet Tysklands Forstaaelse og Støtte, saavel under Verdenskrigen, som under den nuværende Krig med den Forskel, der følger af de forandrede Muligheder for Krigsførelsen. Med denne Forskel taget i

Betragtning kan man sammenstille Begivenhederne i August 1914 og April i Aar. I begge Tilfælde var det den tyske Politikks Maal at holde Danmark udenfor Krigsbegivenhederne, idet Landet ved sin Beliggenhed dækker Østersøfronten i Forhold til England. Som Følge af de ændrede Vilkaar for Krigsførelsen maatte Opgaven denne Gang væsentlig tilfalde de tyske Land- og Luftstridskræfter, mens den under Verdenskrigen alene løstes af den tyske Flaade. Det maa bemærkes, at denne Omstændighed – hvor friktionsløs den end lykkeligvis forløber – ganske naturligt har gjort Forstaaelsen sværere for det danske Folk. Under Verdenskrigen udelukkede den tyske Flaades Eksistens, at England kunde forsøge at forcere Adgangen til Østersøen og skaffe Tyskland en 3. Kampfront. Herved bevaredes Danmarks Neutralitet, og dette vil altid blive erindret med Taknemmelighed i Danmark.

Under den afsluttede Folkeforbundsperiode fastholdtes den danske Politikks Linie. Danmark nægtede at deltage i Forbundets mod Tyskland rettede Politik.

Ved de store, tyske Sejre, der har slaaet Verden med Forbavselse og Beundring, er en ny Tid oprundet i Europa, der vil medføre en ny Ordning i politiske-økonomisk Henseende under Tysklands Førerskab. Det vil være Danmarks Opgave herunder at finde sin Plads i et nødvendigt og gensidigt, aktivt Samarbejde med Stortyskland. Det danske Folk stoler paa, at det i den nye, europæiske Ordning vil kunne bevare sin Selvstændighed, og det haaber at finde Forstaaelse for sin Egenart og for sin traditionelle, fredelige, politiske og sociale Udvikling.

KILDE

6

Frode Jakobsens beretning fra 1975 om besættelsen 9. april 1940

Kildeintroduktion:

Den 9. april 1940 om morgenen blev Danmark trukket ind i 2. verdenskrig, da Tyskland uden varsel angreb Danmark. Den danske hær gjorde modstand nogle timer, men det stod fra begyndelsen klart at tyskernes overmagt var for stor, og allerede først på formiddagen var kapitulationen meddelt alle danske tropper. Senere samme dag var statsminister Stauning og kong Christian 10. ude med en opfordring til danskerne om at forholde sig i ro.

For mange danskere var det en mærkelig situation, at landet nu var besat uden at det knapt nok havde nået at være i krig. I den nedenstående beretning er det den socialdemokratiske politiker Frode Jakobsen (1906-1997), der 30 år senere beskriver sine oplevelser om morgenen den 9. april, herunder blandt andet sin forargelse over at mange københavnere talte høfligt med de tyske soldater på Langelinje efter at kampene var indstillede.

Noget atypisk for en socialdemokratisk politiker, blev Frode Jakobsen aktiv i modstandsbevægelsen. Han stiftede modstandsorganisationen Ringen, og var medlem af Frihedsrådet. Hans sympati for modstandsbevægelsen fremfor samarbejdspolitikken gjorde ham ikke populær efter krigen i ledende socialdemokratiske kredse. Når man læser hans beretning om 9. april 1940, skal man derfor også huske, at den kan være farvet af de senere konflikter mellem modstand og samarbejde, og at han måske overdriver, hvor klart han allerede den 9. april om morgenen så disse modsætninger.

Vi lå i sengen om morgenen og hørte flyvemaskinerne. Jeg husker min letsindige bemærkning til min kone: »Mon det er tyske eller engelske maskiner?« Jeg ville aldrig have sagt det sådan, hvis det ikke var, fordi jeg var sikker på, det var danske. Derfor blev jeg også liggende. Ruth måtte afsted til Radiumstationen på Østerbro, hvor hun havde sin gerning. Først ved middagstid hørte jeg om hendes besvær med at nå frem.

Men nu: sammenstimlen og ophidsede stemmer udenfor på gaden. Flyverlarmer blev ved. Jeg blev klar over, at det ikke var en helt almindelig morgen. En uro, en anelse nåede frem også til mig, der hvor jeg lå. Jeg måtte op, jeg måtte ud. Vi havde ingen radio. Den fik vi først et par dage efter - for at kunne lytte til London.

Udenfor fandt jeg den grønne seddel. Jeg har den liggende endnu. Den er noget snavset. Men »Opropet« står der tydeligt. Jeg fik at vide, hvad der var sket: tyskerne var gået i land. Der foregik noget ude på Langelinie. Jeg måtte derud, jeg måtte se det. Jeg tog straks min cykel og kørte afsted.

Det var ikke noget opløftende syn ude på Langelinie. Der var ingen fjendtlighed, ingen harme over det, der var hændt. De tyske vagtposter stod der overalt. Alt var i ro. Men det, der harmede mest: Klynger af folk stod rundt om de tyske soldater. De snakkede, de smilede, de gav tyskerne cigaretter. De var ivrige for at vise naboer, at de kunne noget tysk.

Jeg gik fra gruppe til gruppe, lyttede, registrerede reaktionen. Harmen tog overhånd. De måtte foragte os. De skulle vide, at det her ikke var et udtryk for det folk, jeg hørte til. Jeg trådte ind i sådan en klynge og sagde højt og indigneret til tyskeren: »Sie verstehen wohl, dass dies nicht das danische Volk ist, sondern der danische Pöbel!« [1] Han så forbløffet på mig. Ville jeg blive arresteret? Eller var det, som om han forstod mig? Det var ingen ung mand. Han foretog sig ingenting. Danskerne så dels vrede, dels beskæmmede ud. Det var nok klogere, jeg fortsatte min gang.

Langt senere blev jeg klar over, at jeg måske havde gjort nogle af de mennesker uret. Så uforberedte var de fleste; så lidt forstod en stor del af Danmarks befolkning, hvad der var hændt; så lidt havde et flertal fattet nazismens væsen. Og når regeringen havde udstedt den erklæring! Det skulle ikke undre mig, om nogle blandt dem, som den morgen flokkedes om de tyske soldater, et par år senere stod i frihedsbevægelsens rækker.

Hvad ville der nu ske i Danmark? Erklæringerne fra politisk side harmede mig. Men de kunne da ikke være ærligt ment. Meningen bag partiernes politik måtte da være, at man i stilhed arbejdede på en anden linje, en form for underjordisk modstand. At de partier, som bekendte sig til demokrati - jeg stod selv i Socialdemokratiet - fandt, at de måtte holde gode miner til slet spil - en tid lang, så de mere uforstyrret kunne forberede deres underjordiske kamp.

Det var en underlig dag. Vinteren havde været så forfærdelig streng. Der lå stadig væk is i Kastelsgraven. I dag var det den første forårsdag. Det havde været sådan en smuk forårmorgen, vi var vågnet op til. Solen blev ved med at skinne. Men verden var blevet en anden.

Jeg drev rundt. Jeg ventede på middagspausen på Radiumstationen. Jeg måtte se min kone, jeg måtte tale med hende, jeg måtte høre, hvordan hun tog det - hun med sine oplevelser i Tyskland bag sig. Jeg var der klokken tolv. Det var et bevæget gensyn - efter fem timer. Så meget var blevet anderledes.

Også noget særligt for os to havde ændret sig. Vi holdt op med at tale tysk til hinanden. Det havde hidtil været vores fælles sprog; Ruth havde ikke kunnet eet ord dansk, da vi første gang mødtes. Men vi holdt op den 9. april - af hensyn til naboerne, af hensyn til tyskerne, af hensyn til os selv.

Om eftermiddagen og aftenen igen rundt i byen. Hvad skulle man gøre andet? Man opsøgte folk, som man kendte, som man stolede på, som man kunne drøfte den ny tingenes tilstand med. Men klarhed over vejen - nej. Kun klarhed over, at verden måtte have at vide, at den danske regerings ord ikke måtte tages til deres pålydende værd. Og klarhed over, at de politiske modsætninger, som hidtil havde været så vigtige for os, var uden betydning over for det, der var hændt.

Den 9. april 1940 om morgenen gik tyske soldater i land ved Langelinie, mens københavnere strømmede til for at se, hvad der foregik. Foto: [Frihedsmuseets billedarkiv](#)

Ordforklaringer m.m.

[1] "Sie verstehen wohl, dass dies nicht das danische Volk ist, sondern der danische Pobel!": Oversat til dansk - "De forstår godt, at det ikke er det danske folk, snarere den danske pøbel!"

FREMSTILLINGSTEKST

Forhandlings- og samarbejdspolitikken under besættelsen, 1940-1945

Forholdet mellem de besatte og besættterne under 2. verdenskrig antog i Danmark former, som man ikke så andre steder i det besatte Europa. På overfladen forblev Danmark et uafhængigt land, som Tyskland forhandlede med uden at tvinge det til noget. I sammenligning med resten af Europa førte det til langt fredeligere tilstande i Danmark.

Forhandling og/eller samarbejde?

Forhandlings- og samarbejdspolitikken betegner normalt staten Danmarks relation til besættelsesmagten under den tyske besættelse af Danmark. Begge ord bruges hyppigt hver for sig. Benyttet alene kendetegner "forhandlingspolitik" da typisk et positivt eller i hvert fald forstående syn på den danske politik over for besættelsesmagten. Bruges ordet "samarbejdspolitik" er det hyppigt for at lægge en politisk eller moralsk afstand til den danske politik. Dog har der i de senere år været en tendens til, at ordet "samarbejdspolitik" også bruges værdifrit.

Oprindeligt blev "samarbejdspolitik" brugt af de fire store politiske partier – Socialdemokratiet, Det Radikale Venstre, Det Konservative Folkeparti og Venstre – om det samarbejde på Rigsdagen partierne imellem, som dannede parlamentarisk grundlag for regeringerne under besættelsen. Visse forskere bruger ordet "kollaboration" om den førte politik med indskærpelse af, at de ikke lægger nogen moralsk eller politisk fordømmelse i det. Disse forskere er blevet imødegået af andre forskere, som mener, at man ikke kan undslippe skæret af fordømmelse i dette ord, der har sin oprindelse i fransk og henviser til Vichy-styrets relation til Tyskland.

Om end det ikke er helt muligt at frigøre sig fra politiske og moralske bibetydninger og begrebernes ladede indhold, vil det i nærværende opslag blive forsøgt at lægge en rent funktionel og analytisk vinkel på fænomenet, som her vil blive kaldt forhandlings- og samarbejdspolitikken.

Udenrigsministeriets centrale rolle

Hvor der i andre besatte lande blev oprettet en selvstændig tysk forvaltning, var det i Danmark stadig danske myndigheder, der havde det formelle ansvar, ligesom det politiske system fra konge over Rigsdagen til sogneråd fortsatte med at fungere stort set uantastet. Dette var en konsekvens af det løfte om politisk uafhængighed, som besættelsesmagten gav Danmark 9. april 1940 til gengæld mod, at den danske regering og danske myndigheder garanterede sikkerheden for de tyske tropper i landet. Garantien indebar, at den danske regering var ansvarlig for, at danske borgere ikke foretog modstandsaktiviteter eller på andre måder generede besættelsesmagtens tilstedeværelse.

Løftet om politisk uafhængighed – suverænitet, kaldes det også – fik vidtrækkende konsekvenser for resten af besættelsen. Næsten som om intet var hændt, foregik således den officielle kontakt mellem Danmark og Tyskland hele krigen igennem via de to landes udenrigsministerier, som det sig hør og bør for to frie og uafhængige stater. Naturligvis var der med denne omgangsform mellem de to stater i nogen grad tale om et overfladefænomen. For selvfølgelig var besættelsesmagten i kraft af sine militære magtmidler i landet den stærke part i forholdet og kunne i sidste ende true sig igennem. Men det gjorde den sjældent. Også Tyskland opretholdt illusionen om, at Danmark var et suverænt land, ligesom det også accepterede Danmarks ønske om fortsat at kalde sig en neutral stat.

Neutralitets- og suverænitetsfiktionen

Med det danske territorium besat af en krigsførende magt kunne anvendelsen af neutralitetsbegrebet på Danmarks status ikke holde for en juridisk vurdering. På samme måde var den danske suverænitet også noget illusorisk, når en fremmed magt først besatte og siden opererede frit og uhindret med sit militær i landet. Derfor har man i efterkrigstiden i den politiske debat og i historieforskningen talt om såvel en neutralitetsfiktion som en suverænitetsfiktion. På den anden side blev Danmark ikke krigsførende på tysk side og fastholdt stort set krigen igennem en politisk neutral holdning i forhold til den nazistiske ideologi – modsat de fleste andre besatte landes regeringer, der ofte gjorde betydelige ideologiske tilnærmelser til nazismen. På samme måde skal det også slås fast, at dansk suverænitet i vidt mål fandtes – den var blot ikke af samme grad og karakter som før 9. april 1940. Fiktion eller ej, både Danmark og Tyskland spillede et indbyrdes spil, som til dels gjorde de to fiktioner til realiteter. Dermed fik forhandlings- og samarbejdspolitikken over for besættelsesmagten Tyskland sit karakteristikum: Den var formelt set en politisk forhandling, hvor ingen krav kunne stilles af den ene part til den anden.

Man måtte argumentere for egne interesser med det som begge parter anerkendte som gyldige argumenter. Til de gyldige argumenter hørte de tyske militære interesser, der anerkendtes af Danmark. Men ideologiske, dvs. nazistiske, argumenter blev som oftest ikke taget i anvendelse af tyskerne, og de havde slet ingen status hos den danske forhandlingspart.

Interesserne bag

Den centrale danske interesse forbundet med forhandlings- og samarbejdspolitikken var at undgå "en krigstilstands følger på dansk jord", som statsminister Stauning udtalte 9. april 1940. Dernæst var det vigtigt at forhindre en tysk overtagelse af den danske stat og dennes institutioner. Man ville bevare kongehus, en selvstændig regering og den udøvende magt, Rigsdagen samt politi og domstole på danske hænder. Den konkrete trussel, som danske beslutningstagere frygtede, var, at besættelsesmagten ville indsætte en dansk nazistisk marionetregering eller et rent tysk militærstyre. Bevarelsen af institutionernes uafhængighed af Tyskland anså man for at have selvstændig værdi, men først og fremmest hægede man om dem, fordi man – uden tvivl med rette – anså dem for at være en beskyttelse af det danske samfund og den danske befolkning, såvel materielt som åndeligt og ideologisk.

Den tyske interesse forbundet med forhandlings- og samarbejdspolitikken var at slippe så let om ved besættelsen som muligt. Kunne man lade danskerne forvalte sig selv og samtidigt operere militært frit på territoriet, skulle Tyskland ikke bruge dyrebare ressourcer på at forvalte landet eller at dække ryggen i forhold til anslag mod det tyske militær. Samtidig kom forholdet til den internationale opinion også til at spille en rolle. Det så pænt ud, særlig i de neutrale lande som fx USA (der først trådte ind i krigen i december 1941), at Tyskland med fredelige midler kunne holde et demokratisk land besat. Et land, som tilsyneladende affandt sig med situationen.

Statsminister Thorvald Stauning i samtale med den tyske rigsbeholdningsminister Wilhelm Fink ved et møde i Dansk-Tysk Forening 13. januar 1941. Foto: K. Lund Hansen, Politiken. Fra [Frihedsmuseets billedarkiv](#)

Styrkeforholdet

Forhandlingerne og samarbejdet Danmark og Tyskland imellem koncentreredes om udvalgte politikområder, som enten begge parter så interesse i at samarbejde om – eller i mere tilspidsede situationer: hvor den stærkere part, Tyskland, så en interesse i at "samarbejde" og krævede dansk velvilje. Selvom styrkeforholdet i forhandlingerne hældede til den tyske side på grund af de førnævnte militære magtmidler, skal det på den anden side også understreges, at den danske side ikke var uden trumfkort og muligheder i forhandlingsspillet – og det forstod den også at udnytte i mange situationer.

På trods af forhandlings- og aftalepræget, som de dansk-tyske relationer havde under besættelsen, viste forhandlings- og samarbejdspolitikken sig dog som et dynamisk forhold, hvor spillereglerne ændredes undervejs. Tyskland brød allerede fra begyndelsen af besættelsen indgåede aftaler, og det førte til stadig større undergravning af illusionen om dansk suverænitet. Og i visse danske kredse førte det til tvivl om regeringens evne og mulighed for at forsvare og beskytte den danske befolkning mod besættelsesmagtens overgreb. Nogle tvivlede også på regeringens vilje til at modstå tyske krav, hvilket – særlig senere under besættelsen – førte til, at visse kredse tog skældsord som "kollaboratører", "tyskvenlighed" og "marionetregering" i anvendelse, når talen faldt på regeringens politik.

Efter 29. august 1943

Den danske regering, Rigsdag og konge ophørte med at fungere den 29. august 1943, hvor omfattende sabotageaktivitet samt uro i flere større byer med protester og strejker vendt mod den tyske besættelsesmagt blev mødt af et tysk krav om dansk indgriben. Regeringen sagde nej og ophørte med at fungere resten af besættelsestiden. Forhandlings- og samarbejdspolitikken fortsatte dog i praksis via det såkaldte departementschefstyre, hvor ministerierne – nu uden ministre, men med departementscheferne i spidsen – fortsatte kontakten til besættelsesmagten. I denne kontakt var det fortsat Udenrigsministeriet, der var den centrale part fra dansk side i forhandlingerne med besættelsesmagten. Og selvom besættelsesforholdene skærpedes betydeligt efter august 1943, forblev

relationen mellem de to stater grundlæggende en politisk forhandling. Det overordnede mål fra dansk side var det samme: at beskytte befolkningen mod krigen og tysk indflydelse på det danske samfund.

Tvang eller frivillighed

Forhandlingssituationen indebar betydelige fordele for den svage part i forholdet, Danmark. Det var enestående i det besatte Europa, at demokratiske politiske institutioner overlevede så længe: På landsplan indtil august 1943, på kommunalt og amtsligt niveau hele krigen igennem. Det var også enestående i de besatte lande, at nazismen som ideologi i den grad blev marginaliseret og holdt uden for samfundslivet. Redningen af de danske jøder kan også tilskrives forhandlings- og samarbejdspolitikken.

Forhandlingssituationen forlenede dog også relationen mellem Danmark og Tyskland med et betydeligt skær af gensidighed og frivillighed. Gensidigheden og frivilligheden var på sin vis ligeså fiktive som neutraliteten og suveræniteten. Men som begge sidstnævnte jo heller ikke var meningsløse i Danmarks situation, så var der også elementer af gensidighed og frivillighed i den danske forhandlings- og samarbejdspolitik. Man kunne jo sige nej og stoppe spillet. Det ville naturligvis have medført alvorlige konsekvenser for land og folk, men valget var der.

Fik man øje på netop gensidigheden og frivilligheden, kom de indrømmelser, Danmark gav Tyskland, til at stille det besatte land i en rolle som medsammensvoren, allieret – måske endda medskyldig for Det Tredje Riges forbrydelser.

Om personer i samtiden fik øje på gensidigheden og frivilligheden afhang af politiske holdninger og perspektivet. Stærkt aktivistisk sindede danskere kunne se den, og befolkningerne i de krigsførende lande, der tog deres del af strabadserne i kampen mod Nazityskland, kunne hyppigt også, i den udstrækning de ellers hørte om Danmark. Men flertallet af danskere synes at have set, at der også var et tvangselement i forholdet mellem Danmark og Tyskland, som undskyldte Danmark. Og i udenrigsministerierne i London og Washington var der også overvejende forståelse for den danske situation. I Moskva var forståelsen dog ringe.

Det er i dette spændingsfelt mellem tvangselementet og de opnåede goder og resultater på den ene side – og frivilligheden, gensidigheden og den relative grad af medskyld for Hitlers krigsførelse på den anden – at de fleste af vore diskussioner om forhandlings- og samarbejdspolitikken har foregået siden 1940 og op til i dag.

Her ses statsminister Erik Scavenius, der var en af hovedpersonerne i forbindelse med

samarbejdspolitikken, i selskab med den tyske rigsbefuldmægtigede Werner Best til et møde i Dansk-Tysk Forening. Billedet er taget mellem november 1942 og august 1943. Fra: [Frihedsmuseets billedarkiv](#).

Det tyske ultimatum til den danske regering, 28. august 1943

Kildeintroduktion:

Augustoprøret 1943 var en bølge af demonstrationer, strejker og sabotageaktioner i en række større provinsbyer vendt mod besættelsesmagten. Oprøret kom blandt andet, fordi der havde bredt sig den opfattelse at Tyskland snart ville tabe krigen. Derudover søgte modstandsbevægelsen også gennem oprøret at få sat en stopper for den danske forhandlings- og samarbejdspolitik med besættelsesmagten. For den danske regering, der førte samarbejdspolitikken, var oprøret et stort problem, fordi det illustrerede, at regeringen ikke kunne opretholde ro og orden i landet.

Augustoprøret førte i sidste ende til samarbejdspolitikken fald. Den direkte årsag var, at tyskerne stillede en række skrappe krav til regeringen om blandt andet at indføre militær undtagelsestilstand og dødsstraf for sabotage. Disse krav kunne den danske regering ikke imødekomme, hvorefter den ophørte med at fungere den 29. aug. 1943. Her i kilden bringes de tyske krav fra den 28. august 1943, som altså førte til samarbejdspolitikken ophør.

»Rigsregeringens krav.

Den danske regering skal øjeblikkelig erklære undtagelsestilstand over hele landet.

Undtagelsestilstanden skal omfatte følgende enkeltforanstaltninger:

1. Forbud mod, at mere end 5 personer samles offentligt.
2. Forbud mod enhver strejke og mod enhver understøttelse af strejkende.
3. Forbud mod enhver forsamling i lukket rum eller under åben himmel.

Forbud mod at betræde gaderne mellem kl. 20.30 og kl. 5.30.

Lukning af restauranter kl. 19.30.

Aflevering inden den 1. september 1943 af alle endnu forhåndenværende skydevåben og sprængstoffer.

4. Forbud mod enhver generen (Beeinträchtigung) af danske statsborgere på grund af deres eller deres pårørendes samarbejde med tyske myndigheder eller forbindelse med tyske.

5. Indførelse af pressecensur under tysk medvirken.

6. Oprettelse af danske hurtigdomstole til pådømmelse af handlinger, der strider mod de til opretholdelse af sikkerhed og orden udstedte anordninger.

For overtrædelse af de forannævnte anordninger skal trues med de højeste straffe, der kan komme i betragtning efter den for tiden gældende lov om bemyndigelse for regeringen til at træffe bestemmelser til opretholdelse af ro, orden og sikkerhed.

For sabotage og enhver medvirken hertil, for angreb mod den tyske Værnemagt og dens medlemmer samt for besiddelse af skydevåben og sprængstoffer efter den 1. september 1943 skal der ufortøvet indføres dødsstraf.

Rigsregeringen forventer den danske regerings accept af foranstående fordringer inden kl. 16 i dag.

København, den 28. august 1943.«

»København, den 28. august 1943.

Deres Excellence,

Rigsregeringen har beordret mig til på grund af de i Odense forefaldne begivenheder og særlig på grund af det skete overfald på en tysk officer at meddele den danske regering følgende:

Rigsregeringen stiller følgende krav:

1. Byen Odense skal inden 5 dage betale en bod på 1 million kroner til en kasse, som Befehlshaberen over de tyske tropper vil angive.
2. Den danske regering træffer de fornødne forholdsregler for at finde og udlevere til de tyske besættelsesmyndigheder de personer, der er skyldige i mishandlingen af den tyske officer. Indtil udlevering af de skyldige har fundet sted, træffes der følgende straffeforanstaltninger overfor Odense:
 - a. Færdsel på gaderne efter kl. 20 til kl. 5 forbydes.
 - b. Alle biografer, teatre og andre forlystelsessteder lukkes.
 - c. Restaurationer lukkes fra kl. 19.
3. Hvis de skyldige ikke skulle være udleveret inden 5. september, vil 10 af besættelsesmyndighederne udvalgte indbyggere i Odense blive arresteret og holdt i arrest, indtil udleveringen af de skyldige sker.
4. Rigsregeringen meddeler den danske regering, at den i tilfælde af en gentagelse af sådanne begivenheder vil skride til endnu skarpere forholdsregler.

Modtag

KILDE

9

Anders Fogh Rasmussens tale om samarbejdspolitikken, 29. august 2003

Kildeintroduktion:

Statsminister Anders Fogh Rasmussen (V) holdt i forbindelse med fejringen af 60-året for ophøret af samarbejdspolitikken (29. august 1943) en tale på Søværnets Officersskole den 29. august 2003. Talen vakte stor opmærksomhed, idet han kritiserede samarbejdspolitikken under besættelsen. I talen beskyldte han bl.a. de danske politikere for at svigte moralsk, og han brugte dette argument til at forsvare Danmarks deltagelse i Irak-krigen, der var indledt 20. marts 2003.

Mine damer og herrer,

Den 29. august 1943 er en dato, vi bør huske - og være stolte af. Den dag blev Danmarks ære reddet. Den danske regering stoppede langt om længe samarbejdet med den tyske besættelsesmagt og gik af. Efter godt tre års samarbejde med tyskerne blev der endelig rene linier. Det var heller ikke en dag for tidligt.

Datoen den 29. august 1943 er også en stolt mærkedag i Søværnets historie. Den dag angreb tyske enheder alle danske militære installationer.

Kl. 04.00 om morgenen ankom de tyske enheder her til Holmen. De danske søofficerer vidste, at der var risiko for at tyskerne ville forsøge at tage kontrollen med flåden. De havde forinden besluttet, at de i så fald skulle søge neutralt svensk territorium eller, hvis dette var umuligt, sænke skibene, så de ikke faldt i tyske hænder. Det lykkedes at få sænket langt hovedparten af den danske flåde, og nogle af de enheder, der befandt sig til søs, nåede til Sverige.

Begivenhederne i Danmark blev bemærket hos de allierede. Der er ingen tvivl om, at sænkningen af flåden bidrog til at forbedre Danmarks omdømme hos dem.

Det var ikke regeringens, Folketingets og det etablerede Danmarks fortjeneste, at samarbejdet med tyskerne ophørte. Tværtimod havde det officielle Danmark fra starten af Danmarks besættelse den 9. april 1940 lydigt rettet sig efter tyskerne, samarbejdet på alle niveauer, og opfordret befolkningen til at gøre det samme.

Ved sin tiltrædelse som udenrigsminister i 1940 erklærede Erik Scavenius at "de store tyske sejre" havde "slået verden med forbavselse og beundring". Han fandt, at Danmark nu skulle finde sin plads i et nødvendigt og gensidigt aktivt samarbejde med tyskerne.

Ikke nok med at Danmarks politiske ledelse besluttede at følge en passiv tilpasningspolitik i forhold til tyskerne. Den daværende regering valgte bevidst og åbenlyst en aktiv politik overfor besættelsesmagten i det håb, at noget af suveræniteten ville blive respekteret.

Ny historisk forskning afslører, at der tilmed var tale om en meget aktiv tilpasningspolitik. Mange var overbevist om tysk sejr. Både politikere, embedsmænd og organisationer begyndte at forberede Danmarks plads i det ny, nazistisk-dominerede Europa. Centralt placerede embedsmænd syslede med planer om at omdanne dansk økonomi efter nazistisk planøkonomisk mønster.

Hovedargumentet for samarbejdspolitikken var, at al dansk modstand mod den tyske overmagt var nytteløs. Ved at samarbejde med besættelsesmagten blev Danmark og den danske befolkning skånet for

de fleste af krigens rædsler. Og det lykkedes. Danskerne slap for de værste ødelæggelser. Landbrug og industri tjente på krigen. Så ud fra et sådant gustent overlæg vil nogle måske kalde samarbejdspolitikken nødvendig, klog og hensigtsmæssig.

Men det er en meget farlig tankegang. Hvis alle havde tænkt som de danske samarbejdspolitikere, ville Hitler med stor sandsynlighed have vundet krigen, og Europa var blevet nazistisk. Men briterne og senere amerikanerne og russerne tænkte heldigvis ikke som den danske elite. De kæmpede en kamp på liv og død mod nazisterne og sikrede derved vor frihed.

I sidste ende var det befolkningens voksende utilfredshed med samarbejdspolitikken og modige modstandsfolks indsats, som tvang regeringen til at opgive samarbejdet med tyskerne. Det skal vi være glade for og stolte af. Vi skylder en stor tak til de modstandsfolk, som gennem sabotage mod tyskerne og samarbejde med de allierede trodsede samarbejdspolitikkerne og sikrede i sidste ende Danmark en plads på den rigtige side i kampen mod nazisterne.

Nu skal man naturligvis være forsigtig med at fælde domme over fortiden på nutidens præmisser. I dag ved vi, at nazisterne tabte krigen efter at USA og Sovjetunionen blev inddraget i 1941 – og derfor fremstår den aktive danske tilpasningspolitik som fejlagtig og forkastelig. Hvis den var blevet fortsat til krigens ende, ville Danmark have fremstået som tysk lydstat og partner. I historiens lys ville det have været en katastrofe.

Men tog det sig anderledes ud ved krigens start? Hvis nu tyskerne havde sejret, ville Danmark så ikke have profiteret af at tilpasse sig den tyske dominans i tide?

Sådan tænkte mange. Det forekommer dog naivt at tro, at Hitler ville have taget særlige hensyn til Danmark i tilfælde af en tysk sejr. Der var da også højt placerede embedsmænd, som allerede fra krigens start tog afstand fra disse naive forestillinger.

Danmarks uafhængige gesandt i Washington, Henrik Kaufmann, og legationsråd Vincens Steensen-Leth ved det danske gesandtskab i Berlin anså fra starten tilpasningspolitikken for at være naiv og fejlagtig. De advarede om, at Danmark aldrig ville få indrømmelser af nazisterne, hverken på det ene eller andet punkt, fordi det var selve den demokratiske retsstat, nazisterne ville til livs. Nazisterne accepterede kun én form for system – det nationalsocialistiske. Der var ikke plads til særbehandling i hvad Hitler kaldte "småstatsskramlet".

Selv bedømt på datidens præmisser forekommer den danske politik naiv, og det er stærkt forkasteligt, at den politiske elite i Danmark i den grad førte ikke blot neutralitets- men aktiv tilpasningspolitik.

I kampen mellem demokrati og diktatur kan man ikke stå neutralt. Man må tage stilling for demokratiet og mod diktaturet. Det er på dette punkt, at den aktive tilpasningspolitik udgjorde et politisk og moralsk svigt.

Alt for ofte i historiens løb har vi danskere blot sejlet under bekvemmelighedsflag og ladet andre slås for vor frihed og fred.

Læresætningen fra 29. august 1943 er, at hvis man mener noget alvorligt med vore værdier, med frihed, demokrati og menneskerettigheder, så må vi også selv yde et aktivt bidrag til at forsvare dem. Også imod svære odds. Selv når der skal træffes upopulære og farlige beslutninger.

Lad os ære vore landsmænds indsats i modstandsbevægelsen og forsvaret for frihed og demokrati.

Tak.

KILDE

Kronik i Information, "Fogh dæmoniserer historien", 2003

Kildeintroduktion:

Den 29. august 1943 førte det såkaldte 'augustoprør' i Danmark til samarbejdspolitikens sammenbrud. Datoen har siden været omstridt i besættelsestidens historie. Den har været fejret, som den dag et samlet Danmark sagde "nej" til besættelsesmagten, men den tolkning har også været problematisk, fordi den 29. august også var resultatet af en intern dansk konflikt i samtiden mellem dem, der støttede samarbejdspolitikken, og de, der ønskede dens afskaffelse.

På 60 årsdagen for den 29. august 2003 brugte daværende statsminister Anders Fogh Rasmussen sin tale på et frontalangreb på samarbejdspolitikken under besættelsen. Han sammenlignede samtidig det moralske svigt, som samarbejdspolitikken efter hans mening var udtryk for, med den manglende vilje til at gribe ind overfor diktaturstater som fx Saddam Husseins Irak. Danmark deltog på det tidspunkt i en amerikansk ledet krig mod Irak, hvilket havde skabt stor indenrigspolitisk debat.

Mange kritiserede, hvad de anså for Fogh Rasmussens misbrug af historien. Heriblandt besættelsestidshistorikeren Hans Kirchhoff (f. 1933), som i denne kronik beskylder statsministeren for nymoralisme og manglende forståelse for besættelsestidens historie.

Fogh dæmoniserer historien

Statsministeren gerådede i august ud i groft misbrug af besættelsestidens historie - en historiker, der ellers har forsvaret modstandsbevægelsen, tager til genmæle.

Kronik

Af HANS KIRCHHOFF

Som en foreløbig kulmination på nymoralismens korstog i forhold til besættelsestiden fik vi i år stats- og kulturministerens taler og skrivelser i forbindelse med den 29. august. De to ministre hylder modstandsbevægelsen som den der reddede Danmarks ære og gjorde os til allieret. Det er der - som nævnt i min kroniks første del, bragt i går - ikke noget nyt i. En sådan hyldelse har været fast inventar i efterkrigstiden, når politikerne holdt festtalen den 29. august eller nedlagde kranse den 4. maj. Det nye var for det første den ubetingede afvisning af samarbejdspolitikken som et moralsk svigt, og for det andet den direkte sammenkædning af modstandskampen med den nye aktivistiske udenrigspolitik og krigen i Irak.

Brian Mikkelsen hylder den konservative Christmas Møller som den eneste mand i regeringen af mod. Hvis man udskifter ordet "mod" med "protest", er jeg ikke uenig. Men kulturministeren glemmer ganske at Christmas førte samarbejdspolitik som alle de andre ministre i 1940. Han opfordrede de danske entreprenører til at bygge for værnemagten (for at undgå at tyske arbejdere kom til Danmark), og han godtog Scavenius' erklæring den 8. juli, om "de store tyske sejre, der har slået verden med beundring". Han gjorde det med ulyst. Men han gjorde det, fordi han følte sig tvunget dertil! - Og her er vi just ved samarbejdspolitikken store psykologiske dilemma. Christmas Møller drog konsekvenserne heraf, da han som hjemvendt udenrigsminister fra London i befrielsessommeren 1945 kom med de besindige, men højst ubejlelige ord: "Vi er alle under anklage!".

Jeg havde gerne set statsministeren forklare, hvorfor Venstre sammen med de radikale stod modstandsånden og modstandsbevægelsen fjernest. Og hvorfor partiet i 1940 benyttede besættelsen til at banke arbejderklassen tilbage til 20'erne, med de markante ord, at hvis ikke fagforeningerne makkede ret, kunne de få nazisterne. Netop faren for et nazistisk kup var i 1940/41 en hoveddrivkraft bag samarbejdspolitikken. Men det hører vi intet om i de to ministres historiefortælling. Statsministeren brugte en del af sin 29. august-tale til at hylde den danske flåde for dens største sejr i nyere tid, da man hev bundpropperne ud. Men det var ikke flådens sænkning der væltede regeringen Scavenius og samarbejdspolitikken - det gjorde augustoprøret. Og augustoprøret er ikke nævnt med et ord. Her taler statsministeren i stedet med sordin om befolkningens "voksende utilfredshed", så undgår man at nævne de store strejker, der var organiseret og ledet af kommunisterne og de blodige massedemonstrationer i gaderne, anført af unge, som dem vi ser kaste sten i Mellemøsten i dag. Augustoprøret er på mange måder et ubekvent stykke danmarkshistorie. For det er det nærmeste, vi i den nyeste historie kommer en borgerkrigstilstand, så oprøret er vanskeligt at indpasse i den nationale konsensus - uanset hvor meget man så måtte elske modstandsbevægelsen!

Det er ikke helt rigtigt når jeg siger at Fogh Rasmussen ikke nævner augustoprøret, for han omtaler sabotagen, der var en del af det. Det sker med stor hyldelse til sabotørerne i sommeren 1943 - som helt overvejende var kommunister, altså den tids terrorister. Og spørgsmålet om hvor terroristen holdt op og frihedskæmperen begyndte, var ligeså vanskeligt at besvare den gang som det er i dag. Sabotagepionerer var gamle Spanienskæmpere. Så statsminister Buhl vidste godt hvad han gjorde, da han holdt sin berømte eller berygtede radio-tale imod sabotagen i september 1942 og opfordrede befolkningen til at stikke sabotørerne.

I dag har vi vænnet os til at se sabotagen som det legitime våben i den svages hænder overfor den stærke - hvis vi altså holder med den svage. Men endnu under den første og længste del af besættelsen var sabotage et revolutionært våben, som også borgerlige modstandsfolk frygtede i kommunismens hænder.

Det officielle Danmarks kampagne mod sabotagen i sommeren 1943 manglede ikke rationalitet: At sabotagen betød tab af danske arbejdspladser, og i værste fald tab af danske liv, at den kun var nålestik og uden betydning for den tyske krigsmaskine, og at den var udansk, fordi den blev udført af folk, der havde parkeret deres loyalitet enten hos imperialisterne i London eller hos bolsjevikkerne i Moskva. Sidst og vigtigst kunne sabotage føre til fredsbesættelsens fald med indførelse af et tysk militærdiktatur eller et parti- eller SS-styre i stil med det brutale regiment i Norge. Agitationen ramte her et centralt moralsk problem i al modstand i Europa, nemlig risikoen for at modstandskampen fremprovokerede tysk terror og repressalier over en uskyldig befolkning.

Når vi taler om samarbejdspolitik, er det vigtigt at erindre at alle besatte lande i Hitlers Europa kolliderede med besættelsesmagten – også det krigsførende Norge med de såkaldte rene linjer. Og fokuserer vi på de ansvarlige statsmænd, var det ingen givet bare at slippe tøjlerne og kaste los. For det ville betyde sammenbrud af alle livsvigtige samfundsfunktioner og føre til kaos, hungersnød og død. Det er også vigtigt at sammenholde forskellen mellem årene 1940-41 og 1942-43. I de første år af krigen, hvor værnemagten synes uovervindelig, måtte man regne med en generationslang besættelse, som den sønderjyderne havde levet under fra 1864 til 1920. Det var i disse år at man forsøgte sig med en aktiv kollaboration, der primært sigtede på at overleve politisk og nationalt ved at tilpasse sig økonomisk. Men bestandigt med politikerne som den fodsløbende part over for teknokrater og bureaukrater i ministerierne. Det er den politik der i dag kaldes naiv, men som i 1940/41 syntes et realistisk bud på Danmarks fremtid som en provins i det nazistiske imperium. Kun de mest forhærdede anglofiler kunne tro på at England ville sejre til sidst. Endelig er det vigtigt at fastholde at modstand ikke var noget alternativ til kollaboration i de første besættelsesår. Modstand må bygge på troen på at den illegale kamp kan nytte. Og en sådan tro fandtes ikke i de år hvor "de tyske sejre slog verden med forbavselse og beundring". Vi glemmer alt for ofte at vi skal helt frem til 1943 før de europæiske modstandsbevægelser brød igennem, nemlig på det tidspunkt efter Stalingrad-slaget, da det stod klart at Tyskland ikke kunne vinde. Først da var mentaliteten og mændene og våbnene på plads, og først da var dele af opinionen indstillet på at acceptere de ofre, som en modstandskamp ville kræve.

Statsministeren kalder samarbejdspolitikken for umoralsk og taler om svigt. Sådan lød det også fra den illegale presse: Samarbejdspolitikken var egoistisk og materialistisk, modstand var solidarisk og idealistisk. Mogens Fog sagde det, da han skrev til Christmas Møller i London efter den store københavnske folkestrejke i 1944: Politikerne kender kun ordet at "skåne" mens vi kender begrebet at "ofre". Men er det mindre moralsk at ville beskytte demokratiske institutioner imod en nazificering, som den vi ser i Norge - eller at ville forsvare økonomien mod udplyndring og ødelæggelse - eller at ville beskytte befolkningen imod hungerdeportationer - det kan jeg egentlig ikke se. Og i denne forbindelse er det nok en tanke værd at modstandsbevægelsens pionerer, og her taler vi om perioden op til august 1943, rekrutteredes fra DKP, fra Dansk Samling og fra KU, altså de kredse der i 30'erne havde bekæmpet det parlamentariske demokrati, og hvis loyalitet over for parolen om ro-og-orden derfor var lavest. Vi bemærker også at samarbejdslinjen blev støttet af hele næringslivet, af arbejder- og arbejdsgiverorganisationerne, af kirken og pressen.

Politikernes, embedsmændenes og institutionernes rolle bar præg af det, sociologen Max Weber har kaldt ansvarsetikken over for modstandens sindelagsetik. De første havde ansvaret for millioner liv og velfærd, de sidstnævnte alene for sig selv. Der var alt andet lige længere fra politimesteren og fagforeningsfunktionæren til modstanden end fra maskinarbejderen og skolelæreren. Ikke tilfældigt heller at Frihedsrådet store del bestod af professorer og intellektuelle! Er ansvarsetikken mindre lodig end sindelagsetikken? Det tror jeg ikke nogen vil hævde. Scavenius talte om at han ikke ville spille "fandango" med landet skæbne. Måske er hans navn i dag for kompromitteret til at disse ord gør indtryk. Men ingen vil vel i dag betvivle, at det var ærligt ment.

Nu skal dette jo ikke udvikle sig til et skønmaleri af samarbejdspolitikken, for det kostede ofre at Danmark kom igennem verdenskrigen som det mindst ødelagte af alle lande, ofre som vi stadig slås med i dag. Jeg kan derfor af et fuldt hjerte tilslutte mig hyldesten til modstandsbevægelsen for at have brudt statsegoisme og stillet sig solidarisk med den antinazistiske kamp. Det kan bare ikke ske ved at dæmonisere samarbejdslinjen. Det er for let og for billigt og det er - uhistorisk.

- Dette er anden del af Hans Kirchhoffs dobbeltkronik om brug og misbrug af besættelsestidens historie. Den første del blev bragt i gårsdagens avis
- Hans Kirchhoff er historiker, dr. phil. og fra 1. november pensioneret fra en stilling som lektor ved Københavns Universitet